

исторический журнал. – 2008. – № 9. – С. 19 – 22. 38. Кикнадзе В.Г. "Из всех страстей человеческих он имел одну страсть – трудиться". К 190-летию генерал-фельдмаршала Д.А. Милютин / В.Г. Кикнадзе. // Военно-исторический журнал. – 2006. – № 6. – С. 70. 39. Агамирова М.Н.

Д.А. Милютин и Кавказ / М.Н. Агамирова. // Военно-исторический журнал. – 2009. – № 3. – С. 39 – 40.

Надійшла до редколегії 27.01.10

М. Юнгер, здобувач

РЕАКЦІЯ УГОРСЬКИХ СУСПІЛЬСТВОЗНАВЦІВ НА ПОДІЇ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ 1968 РОКУ

У статті зроблено аналіз обставин появи корчульської заяви стосовно введення військ країн-членів ОВД до Чехословаччини у 1968 році, її вплив на розвиток опозиційної думки в Угорській Народній Республіці. Визначено місце заяви у контексті міжнародної реакції на інтервенцію до ЧССР.

The analysis of factual background of adopting of declaration of corchula regarding bringing of troops to Czechoslovakia 1968, its impact on the development of opposition's thinking in Hungarian Peoples Republic is done. The place of declaration in the international response to the intervention to Czechoslovakia is settled down.

Процеси демократичних перетворень, зміна політичної системи, яка відбулася в країнах Східної та Центральної Європи наприкінці 80-х, на початку 90-х років, мали тривалу передісторію. Важливими етапами цього процесу стали XX з'їзд КПРС, який спричинився до ідеологічного демонтажу сталінської моделі соціалізму, події в Польщі 1953 та 1956 років, революція в Угорщині 1956 року, а також спроби політичного та економічного реформування соціалізму в Чехословаччині та Угорщині протягом 1968 року. Їх причиною стали принципові протиріччя, закладені у системі соціалізму радянської моделі, які вимагали відновлення як теоретичних пошуків в марксизмі, так і кроків з практичної модифікації соціалізму на національних засадах. Спробам лібералізувати економічні відносини та політичну систему перешкождали однопартійна система та політико-військовий диктат СРСР. Усвідомлення неможливості реформування соціалізму стало важливим фактором зародження опозиційної думки в Угорщині та формування опозиційного руху.

Метою статті є аналіз корчульської заяви 1968 року, як одного з перших публічних проявів опозиційної думки та її вплив на пошуки угорської інтелігенції шляхів побудови своїх відносин з тоталітарним режимом Я.Кадара.

Вперше про факт корчульської заяви було повідомлено в монографії Е.Чізмадія [3]. Інформацію про неї знаходимо і в мемуарній літературі [1]. Проте факт увалення заяви не було вивчено в більш ширшому контексті угорської та міжнародної політики, що не дає можливості побачити її місце у та роль у розвитку опозиційних рухів в соціалістичних країнах.

Заява, в якій представники наукової інтелігенції висловили своє ставлення до військової інтервенції країн-членів Організації Варшавського договору до Чехословаччини, була складена п'ятьма молодими філософами та соціологами. 20-21 серпня 1968 року вони брали участь в міжнародній конференції у рамках літнього університету на о. Корчула (Хорватія), і тому заява отримала назву корчульської. Її підписали: Марія Маркуш, Дьордь Маркуш (подружжя), Вільмош Шош, які були членами Угорської соціалістичної робітничої партії (УСРП), та позапартійні: Задор Тордаї, Агнеш Геллер.

Гідні уваги обставини виникнення заяви [1]. У конференції, яку проводило загребське відділення Prahis, взяли участь представники найширшого спектру лівих сил з усього світу, від країн "соцтабору" до нових лівих з США, які були представлені особисто Гербертом Маркузе. У цілому вся конференція 1968 року проходила під знаком небувалої активізації лівих сил, починаючи від демонстрацій у Варшавському університеті з вимогами свободи слова, зіткнення молодих марксистів Вільної німецької молоді з поліцією в Берліні та до студентських заворушень в Парижі, що перейшли у загальнодержавний страйк та згодом у політичну кризу у Франції. У червні відбулися масштабні студентські демонстрації і в Югославії, які припинилися лише після

обіцянки Б.Тіто розпочати широкомасштабні реформи. Організатори цих виступів також були присутні в Корчулі. Атмосфера конференції була просякнута вірою у позитивні зрушення та готовністю від теоретизування перейти до конкретних дій.

21 серпня, коли звістка про введення радянських військ до Чехословаччини стала відома учасникам конференції, її модератори на чолі з німецьким філософом неомарксистської орієнтації Ернестом Блохом підготували маніфест із засудженням таких дій Москви та її союзників. Угорські вчені опинилися в ситуації драматичного вибору.

Слід зазначити, що з країн, війська яких підтримали СРСР у придушенні "празької весни", а це були Болгарія, Польща, НДР та Угорщина, на конференції були присутні лише угорці. Підписання ними документу, підготовленого Е.Блохом, означало б прямий виклик тоталітарній владі Угорщини, до якого вони не були готові ні політично, ні морально. При цьому не відреагувати публічно на агресивні дії СРСР угорські вчені не могли з моральних чинників, а також через їхню присутність на представницькій міжнародній конференції. Тому ними було прийнято рішення підготувати окрему заяву, підписання якої засвідчило б їх позицію, проте не призвело б до серйозного конфлікту з владою УНР. Як згадувала одна з підписантів заяви А.Геллер, "як угорцям, нам треба було окремо протестувати. Ми вважали, що це моральне завдання і, що таким чином ми врятуємо честь мундиру. Ми мали скласти такий текст, який кожен з нас міг би підтримати, і який виступив би на захист "соціалізму з людським обличчям" [2].

У результаті було погоджено такий текст заяви: "Як марксистичні та комуністи, які відповідальні за розвиток соціалістичної системи, ми вважаємо, що втручання певних держав-членів Варшавського Договору являє собою серйозну небезпеку для розвитку соціалізму та відродження марксової теорії, яке розпочалося останнім часом. Які б наслідки це не потягло б за собою, вважаємо своїм обов'язком здійснити все для розвитку справжнього соціалізму та дійсної соціалістичної демократії" [3].

Заяву, яку схвально сприйняли учасники конференції, було передано представнику французького інформаційного агентства AFP. Вона потрапила також і до угорської редакції радіостанції "Вільна Європа" і таким чином стала відома як в Європі, так і в Угорщині. До того ж заява була надрукована 24 серпня 1968 року в угорськомовній газеті "Magyar szó", що виходила в Югославії, у північній провінції країни, Воеводині, де компактно проживала угорська національна меншина.

Завдяки "Вільній Європі" про корчульську заяву в Будапешті дізналися не лише близькі та друзі філософів, але й органи державної безпеки, що здійснювали постійний моніторинг повідомлень радіостанції. Підписанти, які після оприлюднення заяви на конференції одразу повернулися до Угорщини, очікували на репресії, включно з арештом просто на вокзалі. Проте до арешту

справа не дійшла. На перших порах у них відібрали закордонні паспорти. Увага угорської влади була повернута до складного розвитку подій в ЧССР, провалу політичної складової планів Москви та її союзників на відсторонення від влади А.Дубчека та його групи [4], і тому ухвалення остаточного рішення щодо долі підписантів корчульської заяви було відкладено на пізніше.

У цілому, військова інтервенція в ЧССР з метою припинення процесів демократизації не мала значного впливу на угорське суспільство, а тому не призвела до помітних актів протесту. В першу чергу, це пояснюється тим, що після придушення революції 1956 року та страсти у 1958 році її лідерів, репресії продовжувалися аж до 1960 року. За два роки в тюрмах Угорщини за вироками військових трибуналів було страчено до 300 учасників революції, що мало значний залякуючий ефект. Моральну атмосферу угорського суспільства першої половини 60-х років можна охарактеризувати словами А.Геллер, що про події 1956 року "можна було лише мовчати" [5]. З іншого боку після розправи зі своїми опонентами та з метою зміцнення режиму прагматично налаштований Я.Кадар вдався до кроків, направлених на зростання життєвого рівня населення. Для цього було розроблено та з 1 січня 1968 року запроваджено обмежену економічну реформу, з якою були пов'язані позитивні очікування угорців. Вперше серед країн соцтабору було задіяно новий економічний механізм, що на практиці забезпечив зростання економічної самостійності підприємств без зміни відносин власності. Саме сукупний вплив цих двох тенденцій і зумовив відсутність широкої суспільної реакції на події в Празі.

Скоріше як виняток можна згадати, що листи протесту до керівництва УНР направили філософ Дьордь Лукач, соціолог Андраш Гегедюш. На тлі суспільної апатії ще одну спробу організувати колективну заяву здійснив письменник Шандор Чоорі. Він розпочав збір підписів під листом до ЦК УСРП, але його ініціатива не була підтримана.

З цих же причин не мала значного суспільного розголосу, не кажучи вже про широку підтримку, і сама корчульська заява. Вона характеризувалася максимальною лаконічністю, відсутністю конкретних географічних назв, до того ж акцент у ній робився на моральному обов'язку сприяти розвитку соціалізму, що в цілому відповідало політиці УСРП, ініціатору, зокрема, вищезгаданої економічної реформи. Єдиним ідеологічним аспектом заяви, який міг бути використаний для звинувачення її авторів у правому опортунізмі, було те, що існуючому соціалізму приховано протиставлявся соціалізм справжній, тобто висловлювалася думка про можливість існування іншої його моделі.

Саме новації в теорії розвитку соціалізму разом з моральною відповідальністю керівництва п'яти держав-членів ОВД за військову інтервенцію стали предметом для гострих дискусій, які розгорнулися в наукових установах, де працювали підписанти. Троє з них – Д. Маркуш, В. Шош та З. Тордаї були співробітниками Інституту філософії Академії наук УНР, а М. Маркуш та А. Геллер – працівниками Соціологічної дослідницької групи, заснованої при Академії.

Для пояснення причин, які, в принципі, робили можливою таку дискусію, слід зробити невеликий історичний екскурс.

З початком 60-х років як у філософії, так і в соціологічній науці Угорщини з'явилася відносна свобода наукових пошуків. Головним чином такій свободі сприяла позиція ЦК УСРП, що був зацікавлений у теоретичному підґрунті для практичних кроків по реформуванню економіки з метою створення сталих умов для поліпшення рівня життя населення. Був і особистий чинник, який додатково стимулював науковий пошук в філософії та соціології. Це діяльність видатного угорського марксиста

та Дьордя Лукача, який після 1956 року жив і творив в Угорщині в умовах внутрішньої еміграції, та участь Андраша Гегедюша, колишнього прем'єр-міністра УНР (1955-1956 рр.) у розбудові або, точніше, відновленні в Угорщині соціологічної науки.

Враховуючи величезний науковий та особистий авторитет Д.Лукача на Заході, прагматично налаштований Я.Кадар волів радше використати фігуру філософа для зміцнення моральної легітимності свого режиму серед політичних та наукових кіл Європи, ніж догоджати Москві у її негативному ставленні до науковця, який після 1953 року відкрито заявляв про необхідність ренесансу марксизму шляхом очищення його від наслідків сталінізму [6]. При цьому Д.Лукач наголошував, що економічні реформи викличуть здійснення політичних змін, що узгоджувалося з основними положеннями марксизму: зміни в економічному базисі мають відобразитися і в надбудові (політичному устрої) [7]. Слід наголосити, що Д.Лукач ніколи не заперечував керівної ролі компартії і вважав, що демократизація суспільства, незважаючи на всі труднощі цього процесу, може бути реалізована за умови збереження керівної ролі партії, яка також має пройти шлях очищення. З цієї широкою реформістською платформою Д.Лукача пов'язано згуртування навколо нього молодих філософів, та створення і діяльність школи Лукача або офіційно – Будапештської філософської школи, членами якої були, зокрема, Д.Маркуш та А.Геллер.

Ідеї Д.Лукача отримали подальший розвиток у працях Д.Маркуша "Марксизм та "антропологія" (1966), "Дискусії та напрями в марксистській філософії" (1968). Філософ, поділяючи позицію Лукача, вважав головною умовою розвитку соціалізму необхідність відродження марксизму, звільнення його від догматичного трактування, яке мало місце в СРСР в 30-50-х роках. Активно розвивалися тези про нерозривність принципів історичного детермінізму та філософської антропології, необхідність розвитку плюралістичного, антропоцентричного марксизму. Принципове значення мало те, що визнання марксизму як передового філософського вчення у більшості представників Будапештської школи отримало своє відображення в ідеї необхідності та, головним чином, можливості реформування актуальної моделі соціалізму.

Ще далі, ніж філософи пішли у своїх висновках представники соціологічної думки Угорщини, зокрема, А.Гегедюш. Протягом першої половини 1950-х років він зробив в Угорській партії трудящих (УПТ), попередниці УСРП, блискучу кар'єру. Відповідно до рішення II з'їзду УПТ 1951 року він у 29-річному віці став наймолодшим членом Політбюро та займав посади в керівництві міністерства землеробства в декількох урядах. У 1955 році після виключення з партії Імре Надя, змінив його на посаді прем'єр-міністра. Був перекоханим сталіністом та представником жорсткої лінії в УПТ щодо процесу демократизації, який поступово розгортався в Угорщині з весни 1956 року. 28 жовтня 1956 року заднім числом підписав лист на адресу ЦК КПРС з проханням ввести до УНР радянські війська для боротьби з "контрреволюційним заклотом", який надав М.Хрущову формальну підставу для застосування військової сили в Угорщині. З 1956 по 1958 рік перебував у СРСР. Дослідники вважають, що саме на час перебування А.Гегедюша в Москві припадає період принципового перегляду ним своєї політичної позиції, що згодом привело його у табір комуністів-реформаторів [8]. Після повернення у 1958 році до Будапешту А.Гегедюш відмовився від позиції стаття директором Центрального статистичного бюро, чим остаточно заклав собі шлях вороття до партійної номенклатури. Замість цього він розпочав працювати над організаційними засадами соціологічної науки. З 1963 року він очолив створену при Академії наук Соціологічну дослідницьку групу (СДГ) та став

членом державної Комісії з підготовки економічної реформи. За час його керівництва СДГ на роботу в цій установі були прийняті колишній соратник І.Надя, Пал Лбочеї, комуніст-реформатор Андраш Сестаї, учень Лукача – Агнеш Геллер, а також Ласло Сабо, який під час репресій М.Ракоші перебував у таборі для інтернованих [9]. А.Геґедюш сконцентрував діяльність СДГ на критичному аналізі бюрократичного апарату УНР з метою підготовки пропозицій щодо його реформування. В одній з програмних статей він заявив, що в рамках запровадженної економічної реформи "не може бути розвитку природного та водночас бажанішого, ніж такий, що за реформою економічної системи розпочнуться реформи суспільного характеру, які заторкнуть дедалі ширші простори суспільного життя (політичну та культурну системи)" [10]. У своїй роботі "Про альтернативи суспільного розвитку" (1968) А.Геґедюш стосовно ролі партії в суспільстві зазначив, що склалися умови для того, щоб лєнінська партія з партії влади перетворилася в управлінський апарат, який має бути під суспільним контролем. Такі теоретичні підходи, вироблені угорськими вченими, були ідентичними тим, які почали реалізовуватися в Чехословаччині навесні 1968 року. Це давало підстави вважати, що у разі збереження процесу демократизації в Чехословаччині, може бути здійснена своєрідна "синхронізація" реформ в Чехословаччині та Угорщині, до яких, з огляду на протестний потенціал робітничого класу могла б приєднатися і Польща [11].

У зв'язку з цим слід окремо наголосити на тих послідовних кроках, що здійснювалися Я.Кадаром протягом січня-липня 1968 року у напруженому діалозі з А.Дубчеком та Л.Брежнєвим для забезпечення мирного врегулювання ситуації в Чехословаччині. Такі дії на той час були невідомі широкому угорському загалу. Проте вони мали на меті зберегти перспективи продовження економічної реформи в Угорщині. Спротив Я.Кадара військовому рішенню тривав до наради керівників п'яти держав-членів ОВД в Варшаві 15 липня 1968 року. Саме тоді, реагуючи на твердження угорського лідера, що ситуація в Празі важка, але контрреволюції немає і тому відсутні підстави для застосування військ, Т.Живков та В.Ульбріхт заявили, що наступною країною соцтабору, де братські партії вивчатимуть проблеми побудови соціалізму, буде Угорщина. Лише після цього Я.Кадар погодився із введенням військ до Чехословаччини [12].

У цьому контексті інтервенція в Чехословаччину та ще й участь у військовій операції угорських військ (до 12 тис. осіб) стало для Д.Лукача та його однодумців не лише черговою демонстрацією політичного насильства СРСР, але й свідченням неможливості реформування радянської моделі соціалізму за умов існування ідеологічно-військового диктату Москви. Саме це, а також моральний імператив корчулської заяви, яка, не дивлячись на свої недоліки, все ж таки засвідчила перед міжнародною спільнотою наявність в Угорщині відмінних від офіційної позиції поглядів на перспективи розвитку соціалізму, запустили механізм локальної, але надзвичайно гострої наукової дискусії.

Результатом дискусій у вищезгаданих установах став ідеологічний розкол в їхніх колективах, формування непримирених позицій, представники яких звинувачували один одного у зраді справи соціалізму, а також вжиття директором Інституту філософії Й.Сіґеті адміністративних заходів до противників введення військ до Чехословаччини [13]. З огляду на те, що з боку підписантів заяви мало місце грубе порушення партійної дисципліни та з метою недопущення консервації конфліктної ситуації, у справу втрутилися вищі партійні органи.

12 листопада 1968 року було ухвалено документ "Позиція Секретаріату Центрального Комітету УСРП щодо ситуації в Інституті філософії та в Соціологічній дослідницькій групі". Цей документ відображав панівний

настрій та головні підходи УСРП до проблем теоретизування в філософії та свідчив про, до певної міри, ліберальний підхід партійного керівництва Угорщини до складних питань наукового життя.

"Останнім часом в Інституті філософії та в Соціологічній дослідницькій групі Угорської Академії наук склалася нездорова ситуація, яка значно відрізняється від тієї, що панує в нашому науковому та культурному житті...В обох установах з'явилися відмінні від політики партії, науково помилкові, у політичному сенсі праві погляди. Особливу небезпеку несуть з собою погляди щодо тлумачення плюралістичної природи марксизму. Погляди, які проповідують, що марксизм може існувати у багатьох формах, є неприйнятними.

...Праві політичні явища гостріше та масштабніше проявилися наприкінці серпня цього року у зв'язку з позицією Центрального Комітету щодо ситуації в Чехословаччині... Підписання корчулської заяви означає порушення партійної дисципліни, і Секретаріат погоджується з тим, що члени партії, які були серед підписантів – Марія Маркуш, секретар партійної організації Соціологічної дослідницької групи, а також Дьордь Маркуш та Вільмош Шош отримали найсуворіше стягнення – виключення з партії" [14].

Важливо, що водночас із засудженням правих поглядів підписантів заяви, ЦК засудило і дії керівництва Інституту як сектантські та такі, що не відповідають нормам партійного життя. При цьому зазначимо, що керівник Соціологічної дослідницької групи А. Геґедюш не відмежувався від поглядів своїх колег, що мало свої адміністративні наслідки.

"Поряд з правими перекоцненнями політики партії в Інституті філософії мають місце сектантські деформації, які характерні для діяльності, в першу чергу, товариша Йожефа Сіґеті, директора Інституту та товариша Яноша Шипоша, секретаря партійної організації Інституту...З політикою партії несумісне те, що теоретичні дискусії "вирішуються" за допомогою адміністративних методів. Політиці партії суперечать методи, які мають на меті не переконати людину, а відлучити її... Сектантська деформація політики партії в Інституті філософії сприяла тому, що навколо представників правих поглядів утворилося кільце хибної солідарності" [15].

І нарешті, найхарактерніше: "Секретаріат надає великого значення філософським та соціологічним дослідженням, які направлені на задоволення реальних суспільних потреб, і водночас вважає шкідливим, якщо їм загрожують сектантські та праві деформації. Розгляд цієї справи доводить, що, як неможливо на базі правих переконань успішно боротися проти сектантських поглядів, так само не можна перемогти з сектантського боку правий ухил" [16]. Враховуючи пропозиції ЦК УСРП щодо зміцнення партійних організацій та посилення кадрової роботи, державні органи вжили необхідних заходів і на початку 1969 року Й.Сіґеті та А.Геґедюша було звільнено з керівних посад.

Для нашого дослідження провідний сенс цього документу полягає в тому, що в листопаді 1968 року ЦК УСРП вважало за необхідне засудити як правий ухил, так і ліве сектантство в партії, намагаючись, таким чином, зберегти можливу об'єктивність. У тій історичній ситуації під лівим сектантством однозначно розумівся сталінізм, рецидиви якого загрожували на початку 60-х років політиці Я.Кадара на консолідацію нації після революції 1956 року: "хто не проти нас, той з нами", а у другій половині 60-х років – його курсу на здійснення економічної реформи.

Рівновіддалена, як від спроб правого ревізіонізму, так і від лівого сектантства, позиція Я.Кадара відображала загальну тенденцію його політики, яка полягала у постійному балансуванні між вимогами Москви та очікуваннями Заходу. У подальшому саме ця політика

"м'якої диктатури" створила більш ліберальні умови для розвитку опозиційної думки в Угорщині, порівняно з іншими державами-членами ОВД.

Таким чином, до всіх підписантів корчулської заяви було застосовано певні репресивні заходи: члени УСРП були виключені з її лав, існувала заборона на публікацію їхніх робіт за умови невідповідності їх змісту політиці партії, всіх було позбавлено права користуватися закордонним паспортом для поїздок за кордон. Утім більшість з них в той час не була звільнена з роботи, до них не було застосовано інших дисциплінарних або адміністративних заходів тиску чи залякування. Не в останню чергу цьому сприяло те, що дискусія відбувалася в стінах наукових установ і не стала надбанням широкої громадськості.

Після бруталного придушення демократичних процесів в Чехословаччині ідея Лукача про можливість відновлення марксизму, його ренесансу, який може бути здійснений під керівництвом комуністичної партії, почала втрачати свою історичну привабливість для членів Будапештської школи. Додатковий конструктивний сенс це положення отримувало в купі з тезою Д.Маркуша про можливість плюралістичної природи соціалізму. Така ідеологічна основа створювала перспективу для опрацювання шляхів та методик реформування радянської моделі соціалізму і, як кінцевий результат, створення його національних різновидів. Саме такий комплекс ідей викладав у середині 60-х років Д.Маркуш на філософському факультеті Будапештського університету, де серед його слухачів були Янош Кіш та Дьордь Бенце. Разом з іншими студентами цього факультету вони утворили групу молодих лукачистів, або, користуючись жаргоном тих років, відповідно до виразу школа Лукача – "дитячий садок" Лукача.

До 1968 року сферою інтересів молодих лукачистів були студентські рухи в Європі та їх вплив на суспільно-політичний розвиток держав континенту. У філософському сенсі вони виступали за реформування соціалізму і в умовах тоталітарної влади шукали суспільно-політичного адресата, який міг би реалізувати положення відновленого марксизму [17]. Слід зазначити, що за підтримку корчулської заяви у 1968 році один з молодих лукачистів, Д.Бенце був звільнений з Інституту філософії. Після придушення "празької весни" та репресивних заходів, застосованих до їхніх вчителів, молоді філософи свідомо обрали фахову критику існуючої моделі соціалізму з позицій марксизму. У 1972 році у співавторстві з Д.Маркушем Я.Кіш та Д.Бенце написали монографію "Чи можлива критична економічна теорія", яка не була опублікована, оскільки містила критичне бачення політичної економії К.Маркса, а у 1977 році вже без Д.Маркуша, який скористався запрошенням за кордон для педагогічної діяльності та емігрував, Я.Кіш та Д.Бенце написали роботу "Суспільство радянського типу очима марксиста". Ця робота авторів стала останньою, що була написана з позиції марксизму.

Усвідомлення неможливості реформування соціалізму за умов збереження однопартійної системи та непродуктивності ідеї Д.Лукача щодо можливості здійснення такої реформи силами самої комуністичної партії мало наслідком відмову молодих лукачистів від марксизму. Після ухвалення в 1975 році Заключного акту Народи з питань безпеки і співробітництва в Європі вони почали використовувати правозахисну діяльність як одну з форм активного протесту проти режиму Я.Кадара. У 1977 році Я.Кіш та Д.Бенце стали ініціаторами збору підписів під заявою солідарності з чехословацькими правозахисниками, Хартія 77, яку підписали

34 особи і яка вважається першим публічним актом угорської опозиції.

Таким чином, корчулська заява стала колективним документом, що отримав міжнародний розголос, в якому угорські науковці вперше після 1956 року висловили свою позицію щодо важливої міжнародної події, і ця позиція була відмінною від офіційної.

Заява була ухвалена під час участі її авторів в міжнародній конференції, яка проходила поза межами Угорщини, та на якій були присутні всесвітньовідомі лідери лівого руху. Це дає підстави вважати, що в інших умовах, зокрема у разі перебування науковців в Угорщині, така заява могла б бути ними і не ухвалена, оскільки перспектива складення такого документу не обговорювалася заздалегідь. Невдача ініціативи Ш.Чоорі зі збором підписів під листом до ЦК УСРП свідчить на користь нашого припущення.

Тим не менше, підписання та розповсюдження заяви створило для її авторів та їх колег-одномудців у наукових закладах УНР ситуацію проходження точки неповернення і стимулювало принципову дискусію зі своїми опонентами.

Заява філософів та інші протестні акції не мали значного впливу на позицію керівництва УНР. Вони не отримали значної суспільної підтримки, оскільки не вийшли за рамки професійного та внутрішньопартійного обговорення проблеми в наукових установах, де працювали підписанти.

Репресивні заходи, до яких вдалося керівництво УНР, у цілому досягли своєї мети. Більшість авторів заяви відійшли від активної професійної діяльності та відмовилися від критичного осмислення політичного режиму Кадара.

Водночас, нова генерація науковців, молоді лукачисти, підтримавши моральний імператив корчулської заяви, продовжили пошук форм свого спротиву "м'якій" диктатурі, що логічно привело їх до правозахисної діяльності, як однієї з початкових форм опозиційного руху в країнах соціалістичного табору та Угорщини зокрема.

Визначаючи місце корчулської заяви у контексті реакції громадськості країн-членів ОВД на введення військ до Чехословаччини, важко порівняти її за ступеню громадянської мужності із демонстрацією радянських дисидентів 25 серпня 1968 року на Червоній площі в Москві або за рівнем інтелектуального аналізу проблем соціалізму з листом А.Д.Сахарова "Про прогрес, мирне співробітництво та інтелектуальну свободу". Проте її значення в тому, що незважаючи на жорстокі репресії, яких після 1956 року зазнала демократична спільнота Угорщини, своєю появою у 1968 році заява засвідчила наявність в державі інтелектуального та морального потенціалу, що став основою для подальшого розвитку опозиційної думки в Угорщині.

1. Heller Ágnes. 1968 // Beszélő. – 1997. – № 11. <http://beszelo.c3.hu/97/11/13.htm#1968>
2. Ibid. op. 3. A Magyar demokratikus ellenzék (1968-1988). Dokumentumok. Szerk. Csizmadia Ervin. – Budapest, 1995. – P. 10.
4. В.Л.Мусатов. О "празькой весне" 1968 года. http://www.pseudology.org/chtivo/Prazhskaya_vesna1968.htm
5. Heller Ágnes. Ibid.op. 6. М.Хевеши. Марксизм Д.Лукача и его неприятие в советской идеологии. <http://www.politizdat.ru>
7. Heller Ágnes. Ibid.op. 8. Hegedüs B. András. Hegedüs Andrásról // Beszélő. – 1999. № 12 <http://beszelo.c3.hu/99/12/13heged.htm>
9. Hegedüs B. András. Ibid.op.10.
10. Hegedüs András. A társadalmi fejlődés alternatíváiról // Kortárs. – 1967. – №7. P. 1011.
11. Heller Ágnes. Ibid. op. 12. Békés Csaba. Kádár János és a prágai tavasz // Beszélő. – 2008. – № 7. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kadar-janos-es-a-pragai-tavasz>
13. Csizmadia Ervin. A Magyar demokratikus ellenzék (1968-1988). Monográfia. – Budapest, 1995. – P.26.
14. Magyar Országos Levéltár. F.3/534.
15. Magyar Országos Levéltár. F.3/534.
16. Magyar Országos Levéltár. F.3/534.
17. Csizmadia Ervin. Ibid.op. P. 34.

Надійшла до редколегії 27.01.10